

Celina Grażyna Gabińska
Uniwersytet w Białymstoku

Kształcenie na rzecz przedsiębiorczości na obszarach wiejskich

Podstawowym warunkiem ożywienia rozwoju obszarów wiejskich jest kreowanie i pobudzanie pomimo wszelkich trudności, przedsiębiorczości na nich. Może to być głównym czynnikiem nie tylko wzrostu dochodów ludności wiejskiej, w tym rolniczej, unowocześnienia warunków pracy, ale także polepszenia jakości życia. Głównym zasobem i czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego wsi jest mieszkająca tam ludność. Lokalna społeczność, chcąc osiągnąć sukces, musi jednak porzucić taktykę przetrwania i przyjąć filozofię rozwoju, która polega na znalezieniu własnej drogi poprzez wykorzystanie wszystkich uwarunkowań lokalnych i możliwości zewnętrznych.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie uwarunkowań i kierunków rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Podlasia, a także określenie szans i ograniczeń rozwoju przedsiębiorczości w odniesieniu do edukacji i kształcenia na rzecz przedsiębiorczości na tym terenie. W artykule ograniczono się jedynie do zasygnalizowania skrótowego wyniku badań, które przeprowadzono w pierwszym półroczu 2011 roku w wybranych gminach Podlasia.

Istotnym elementem społeczeństwa przedsiębiorczego jest zaplecze intelektualne (nauka – wykładowcy, doradcy – szeroka edukacja głównie młodego pokolenia mieszkańców obszarów wiejskich). Rozwój tego społeczeństwa, w skali globalnej, regionalnej i lokalnej, będzie przebiegał pod kątem podejmowania różnych, śmiałych nieraz przedsięwzięć. W celu rozbudzenia postaw przedsiębiorczych w społeczeństwie polityka edukacyjna państwa powinna być ściśle dopasowana do potrzeb rynku pracy. Współczesna gospodarka funkcjonuje przy dominującej roli mechanizmu rynkowego. Każdy człowiek, chcąc się w niej odnaleźć i umieć się w niej poruszać, musi posiadać minimum wiedzy i umiejętności dotyczących procesu gospodarowania. Wiedza i umiejętności pozwalają lepiej zrozumieć zasady działania rynku oraz swoje miejsce jako aktywnego uczestnika procesu gospodarowania. Dzięki temu możliwe jest stawianie słuszných celów, skuteczne pozyskiwanie zasobów oraz ich efektywne wykorzystywanie. Potrzebne jest to każdemu, niezależnie od wykonywanego zawodu, gdyż każdy człowiek, w mniejszym lub większym stopniu, jest aktywnym uczestnikiem życia gospodarczego. W społeczeństwie przedsiębiorczym ogromne wyzwania stają właśnie przed jednostkami. Przedsiębiorczość wymaga od człowieka wszechstronnej wiedzy i umiejętności, a także efektywnego ich wykorzystania.

Pojęcia: *przedsiębiorca, przedsiębiorczość* są nierozzerwalnie związane z rozwojem życia gospodarczego, podejmowaniem działalności gospodarczej oraz aktywnością poszczególnych grup społecznych. Przedsiębiorcy wiejscy i ich firmy stają się stopniowo jednym z najważniejszych czynników rozwoju lokalnego. Pozarolnicza aktywizacja obszarów wiejskich może w istotny sposób przyczynić się do złagodzenia bezrobocia, zwiększenia dochodów ludności

wiejskiej, podniesienia stopnia dywersyfikacji działalności gospodarczej oraz zahamowania procesu marginalizacji. Pomimo ogromnego postępu, który dokonał się na obszarach wiejskich między innymi dzięki napływowi środków przedakcesyjnych i poakcesyjnych, sytuacja gospodarcza wielu gmin w Polsce, w tym również na Podlasiu, nie jest łatwa. Nie wynika to tylko z niezbyt skutecznego zarządzania gminą, ale też ze zbyt małej liczby pozarolniczych podmiotów gospodarczych. Gospodarka wolnorynkowa sprzyja odradzaniu się przedsiębiorczości. Przedsiębiorczość stanowi podstawowy stymulator procesów rozwojowych w skali lokalnej i regionalnej (Chmielak, Plawgo 2006). Jakość warunków lokalnego otoczenia ma wpływ na dynamikę powstawania i rozwoju przedsiębiorstw.

Przyjmuje się, że przedsiębiorczość jest działaniem głównie w sferze gospodarczej, a jej kluczowymi atrybutami są: innowacyjność i odwaga w podejmowaniu ryzyka, co przekłada się na efekt rynkowy. Przedsiębiorczość wiejska stanowi ważny czynnik aktywizacji gospodarczej obszarów wiejskich w Polsce. Przyczynia się do tworzenia nowych miejsc pracy nie tylko dla osób decydujących się na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej, ale też w większości przypadków dla innych członków społeczności lokalnej (Chmieliński 2006). Według A.F. Bociana (2010), żadna działalność ludzka, również działalność gospodarcza, nie jest moralnie obojętna, ponieważ jej podejmowanie i prowadzenie wiąże ze sobą szereg różnorodnych wyborów, nie tylko *stricte* ekonomicznych. Proces ten jest koniecznością, a zarazem poważną szansą poprawy sytuacji materialnej mieszkańców obszarów wiejskich.

Na terenach wiejskich badanych gmin Podlasia podstawowymi jednostkami gospodarczymi są firmy małe, które dzięki swej elastyczności odgrywają i będą odgrywać dominującą rolę w gospodarce. Prowadzenie firmy na wsi jest znacznie trudniejsze niż w aglomeracji miejskiej. Władze gminy często nie doceniają roli firm małych w gospodarce gminnej, a ożywienie gospodarcze terenów wiejskich może nastąpić dzięki właśnie takim firmom, których część w przyszłości może rozwinąć się w dobrze prosperujące zakłady. Nie wszyscy prowadzący działalność gospodarczą na własny rachunek odznaczają się jednakową ekspansją gospodarczą, zasobnością w kapitał czy znajomością zasad prowadzenia biznesu. Część z nich bywa nastawiona na przetrwanie i spokojne życie. Są też jednostki prężne, których losy i poczynania władze gminy powinny śledzić z uwagą, gdyż mogą one odegrać istotną rolę w jej rozwoju. Wszystkie te przedsiębiorstwa funkcjonują w tak zwanym zawieszeniu między lokalną społecznością, czyli odbiorcami ich usług, którzy oceniają ich działalność i wyznaczają ich pozycję w gminie, a władzami lokalnymi, których polityka może mieć znaczący wpływ na rozwój firmy. Dlatego też środowisko lokalne jest jednym z czynników określających zdolność firmy do przetrwania i rozwoju. Rozwój firmy zależy głównie od jednostkowej pomysłowości, wyobraźni, odwagi i umiejętności organizacyjnych oraz wiedzy z zakresu prowadzenia biznesu. Indywidualizm jest podstawą jej rozwoju (Halamska 2002). Jednak istnieje duża skala niepewności i obaw związanych z procesem utworzenia i prowadzeniem własnej firmy w trudnych warunkach wiejskich.

Obszary wiejskie w Polsce są bardzo zróżnicowane i mają odmienne problemy rozwojowe, dlatego trudno zastosować jednolitą uniwersalną politykę wiejską. Każdy region wymaga odrębnych, szczegółowych zasad rozwoju obszarów wiejskich. Niezbędne jest świadome kreowanie polityki wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, generowane przez popyt lokalny (Horodeński, Sadowska-Snarska 2010).

Przy obecnej sytuacji na rynku pracy na Podlasiu zachodzi pilna potrzeba większego stymulowania i przyspieszenia rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw w całej gospodarce. Małe firmy odgrywają rolę katalizatora rozwoju wsi. Poszukiwanie alternatywnych źródeł dochodu, w rolnictwie i poza nim, staje się czynnikiem stabilizującym sytuację materialną

mieszkańców wsi. Zwiększenie zatrudnienia pozarolniczego na wsi zwiększa możliwość wyboru pracy i jej różnorodność. To spowoduje, że nie tylko będą wyższe dochody ludności wiejskiej ale również nastąpi wzrost atrakcyjności wsi jako miejsca życia i pracy. Przyjmowanie przez tradycyjną wieś funkcji pozarolniczych zaowocuje zmniejszeniem bezrobocia oraz wzrostem przedsiębiorczości, która jest warunkiem wzrostu i rozwoju gospodarczego. Brakuje jednak oferty edukacyjnej skierowanej do obecnych lub potencjalnych przedsiębiorców i pobudzania do podejmowania wyzwań, których przejawem jest zakładanie własnych firm oraz ich stały rozwój. Edukacja na temat przedsiębiorczości i kształcenia powinna objąć także społeczeństwo obszarów wiejskich w celu zmiany mentalności i wzmocnienia, a może wręcz – zbudowania pochlebnego wizerunku przedsiębiorcy oraz propagowania przedsiębiorczych postaw.

Interpretacja pojęcia przedsiębiorczość

Zanim zostanie przedstawiona analiza uwarunkowań i kierunków rozwoju przedsiębiorczości na terenach wiejskich warto przytoczyć kilka definicji przedsiębiorczości. W literaturze można spotkać zarówno szersze, jak i węższe ujęcia terminu *przedsiębiorczość*. Na kształtowanie się rozumienia tego pojęcia wpływ miały trzy główne nurty.

Pierwszy z nich, wywodzący się z teorii F. Knighta (1921), widzi przedsiębiorczość jako umiejętność podejmowania ryzyka działalności rynkowej. Każda osoba ma możliwość wyboru między podjęciem działalności przedsiębiorczej, która przynosi zysk obarczony ryzykiem niepowodzenia, a zostaniem pracownikiem, otrzymującym wynagrodzenie pozbawione ryzyka. Osoby, które mają skłonność do podejmowania ryzyka, wybierają bycie przedsiębiorcą, a w swoje przedsięwzięcie angażują własną pracę, zdolności przedsiębiorcze i kapitał finansowy. Natomiast osoby cechujące się awersją do ryzyka podejmują pracę najemną. To ujęcie stanowiło podstawę w teorii wyboru zajęcia zawodowego, która doczekała się kolejnych rozszerzeń i modyfikacji. Najbardziej znana jest wyłącznie zdolność do zgromadzenia kapitału finansowego, niezbędnego do podejmowania działalności gospodarczej, do czynników decydujących o wyborze zajęcia zawodowego (Gawel 2007).

Drugi nurt związany jest z teorią J. Schumpetera (1934), który istotę przedsiębiorczości widzi w zdolnościach ludzi do wprowadzania innowacji rynkowych. Schumpeter definiował przedsiębiorczość jako ‘proces twórczej destrukcji’, będący przeciwstawieniem procesu zrutynizowanego, jakim według niego było zbiurokratyzowane zarządzanie. Dostrzegał on „niszczyielski” wpływ przedsiębiorczości na równowagę wydzielonych segmentów rynku (Adamczyk 2006). Schumpeter, uważany za twórcę podwalin przedsiębiorczości, powołuje się na J.B. Sayera, który stwierdził, że funkcją przedsiębiorcy jest kombinowanie czynników produkcji (Schumpeter 1960). Chodzi tu o tworzenie nowych kombinacji czynników produkcji, ponieważ łączenie ich w trakcie prowadzenia przedsiębiorstwa jest jedynie rutyną. Według A. Chmielak, B. Pławgo (2005), przedsiębiorczość obejmuje pięć następujących przypadków:

- wprowadzenie nowego towaru, z którym konsumenci nie są jeszcze obeznani, lub nowego gatunku towaru,
- wprowadzenie nowej metody produkcji,
- otwarcie nowego rynku,
- zdobycie nowego źródła surowców lub półfabrykatów,
- przeprowadzenie nowej organizacji przemysłu, na przykład stworzenie sytuacji monopolistycznej lub złamanie pozycji monopolistycznej.

W ujęciu Schumpetera przedsiębiorca jest tylko podmiotem, który jest odpowiedzialny za rozwój gospodarki poprzez zaburzenie dotychczasowej równowagi rynkowej.

Trzeci nurt teoretyczny wywodzi się ze szkoły austriackiej, podchodzącej w sposób indywidualistyczny do procesów ekonomicznych. Przedsiębiorczość postrzegana jest w nim jako indywidualne odkrywanie informacji czy możliwości rynkowych. Odkrycie przez przedsiębiorcę możliwości ma charakter pierwotny i jest związane z przekraczaniem dotychczasowych granic. W tym znaczeniu przedsiębiorczość staje się niezbędnym elementem mechanizmu rynkowego (Gruszecki 2009). W tym nurcie, którego autorstwo przypisuje się I. Kirznerowi, przedsiębiorczość utożsamiana jest z umiejętnością identyfikacji i wykorzystania możliwości rynkowych.

W jednej z teorii ekonomii przedsiębiorczość definiowana jest jako swoista forma pracy lub czwarty (obok pracy, ziemi i kapitału) czynnik produkcji. O przedsiębiorczości można mówić w dwóch wymiarach:

1. proces (akt tworzenia i budowania czegoś nowego, nowego przedsiębiorstwa). Przedsiębiorczość to zorganizowany proces działań ukierunkowany w danych warunkach na wykorzystanie nowatorskiego pomysłu w celu generowania korzyści na rynku. W procesie budowania podkreśla się:
 - kreatywność i innowacje,
 - umiejętność wykorzystania pomysłów, okazji,
 - ryzyko (niepewność);
2. zespół cech opisujących szczególnie sposób postępowania człowieka. Przedsiębiorczość wyróżnia się:
 - dynamizmem, aktywnością,
 - skłonnością do podejmowania ryzyka,
 - umiejętnością przystosowania się do zmieniających się warunków,
 - postrzeganiem szans i ich wykorzystaniem,
 - innowacyjnością i motoryką.

Przedsiębiorczość, wg J. Siekierskiego, jest umiejętnością aktywnego działania indywidualnego lub zespołowego w określonej dziedzinie, na przykład działalności gospodarczej (osób, podmiotów). Nieodłącznym elementem przedsiębiorczości pozostaje innowacyjność i kreowanie nowych przedsięwzięć gospodarczych, wymagających postaw kreatywnych i zaangażowanych, a więc wybitnie aktywnych (Siekierski 2003). J.D. Antoszkiewicz uważa, że przedsiębiorczość jest to działalność prowadząca do rozwoju i tworzenia nowych wartości. U jej podstaw leżą główne wyznaczniki każdej działalności człowieka, które prostą drogą prowadzą do sukcesu. Lecz gdy człowiek kieruje się wartościami negatywnymi, przedsiębiorczość może prowadzić do destrukcji. Zasadnicze czynniki określane są przez czasowniki: *chcieć, móc, wiedzieć*. Według autorów *Słownika języka polskiego*, przedsiębiorczość to zdolność do tego, żeby być przedsiębiorczym; posiadanie ducha inicjatywy; obrotność, rzutkość, zaradność. Przedsiębiorczy jest ten, kto ma ducha inicjatywy, jest skory do podejmowania różnych spraw; jest pomysłowy, zaradny, rzutki. J. Targalski proponuje, by przez pojęcie *przedsiębiorczość* rozumieć proces zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej, przedsiębiorstwa. Proces ten składa się z następujących składników (Lichtarski 2003):

- rozpoznanie szans i możliwości działania na rynku (prowadzenia działalności gospodarczej),
- opracowanie planu działalności (biznesplanu) i zgromadzenie niezbędnych zasobów,
- powstanie (założenie przedsiębiorstwa),
- prowadzenie przedsiębiorstwa przez kolejne fazy jego rozwoju (zarządzanie przedsiębiorstwem).

Takie szanse istnieją obiektywnie w świecie i otoczeniu. Proces ich postrzegania i wykorzystywania jest subiektywny i zależy od każdego człowieka. Nie każdy potrafi te szanse zauważyć

i odpowiednio wykorzystać (Kapusta 2006). Podobnie też koncepcja kształcenia ustawicznego zyskuje przedsiębiorczy wydźwięk, będąc jedną z determinant jej rozwoju. Koncepcja ta w centrum zainteresowania stawia człowieka, jego działalność rozwojową i kreatywną (Popławski, Truszkowska 2010). A podstawa przedsiębiorcza i proces przedsiębiorczości przenikają się wzajemnie.

Analiza literatury przedmiotu dowodzi, że zainteresowanie przedsiębiorczością w różnych okresach historycznych nie zawsze było jednakowe. Nie każda gospodarka czy system polityczny stwarzają warunki sprzyjające rozwojowi przedsiębiorczości, zachęcające do podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej. Nie zawsze również docenia się znaczenie przedsiębiorczości w gospodarce, a poglądy w tym zakresie ulegały znacznym przemianom – od zupełnego niedostrzegania jej roli w systemie gospodarczym (np. ekonomia klasyczna, teorie D. Ricarda, ekonomia marksowska) po przekonanie, że jest to główna siła napędowa gospodarki, motor postępu, akcelerator wzrostu i rozwoju gospodarczego (Piecuch 2010). Przedsiębiorczość jest rezultatem splotu rozmaitych czynników, zależnych od wewnętrznych predyspozycji konkretnych osób podejmujących działalność gospodarczą na własny rachunek, jak i od warunków zewnętrznych, wyznaczających tempo tworzenia firm. Jest kształtowana przez: wartości kulturowe panujące w danym kraju, regulacje prawne, poziom rozwoju technologii, jakość kadry prowadzącej działalność gospodarczą, dostępność do źródeł finansowania, stan gospodarki i jakość polityki gospodarczej prowadzonej w kraju.

Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich pojawia się w takich samych formach, jak w innych działach gospodarki, jednak odmienne są uwarunkowania jej rozwoju. Różnice te wynikają często z monofunkcyjnego zagospodarowania obszarów wiejskich, a zmiana tej sytuacji w kierunku wielofunkcyjnego rozwoju wymaga oddziaływania na mieszkańców wsi i kształtowania u nich postaw przedsiębiorczego zachowania w dotychczasowej działalności i podejmowaniu nowych przedsięwzięć (Brodziński 2004).

Przedsiębiorczość nie ma jedynie wymiaru ekonomicznego, ale również wymiar społeczno-kulturowy, stąd na terenach wiejskich trudniej jest kreować działania przedsiębiorcze. Znaczenie rolnictwa w Polsce jest znacznie większe niż w innych krajach rozwiniętych. Wsie w naszym kraju jest miejscem zamieszkania dla połowy polskiego społeczeństwa, dla co trzeciej osoby stanowi źródło utrzymania, a co czwarta osoba ma tam swoje miejsce pracy. Istnieje zatem potrzeba kreowania przedsiębiorczości w środowisku wiejskim, szukania w ten sposób możliwości zatrudnienia i zwiększenia dochodów ludności wiejskiej. Według K. Gutkowskiej (2009), odbywać się to może poprzez:

- rozwój infrastruktury obszarów wiejskich,
- zagospodarowanie produktów rolniczych,
- wykorzystanie zasobów mineralnych tych obszarów,
- wykorzystanie zasobów wytwórczych obszarów wiejskich, w tym zasobów środowiska i jego walorów krajobrazowych.

Przedsiębiorczość na wsi można traktować jako proces lub postawę. Jako postawa przedsiębiorczość jest cechą jednostek ludzkich i podlega skłonności do podejmowania nowych działań, ulepszania istniejących elementów środowiska i twórczo efektywnej postawie wobec otaczającej jednostkę rzeczywistości. Przedsiębiorczość nie jest cechą osobowości, lecz sposobem postępowania, choć niewątpliwie przedsiębiorcza jednostka musi mieć odpowiednie ku temu predyspozycje i swoiste cechy (Wierzbicki 2005). Przedsiębiorczość jest siłą, która scala w jedność różnorodne, niezbędne do gospodarowania elementy, a następnie je uruchamia. Jest przemianą ludzkiej energii psychicznej i fizycznej w nowe materialne dobra i usługi. Jest efektywnym włączaniem się i przystosowaniem do nowych reguł gospodarowania. Jest umiejętnością racjonalnego działania i osiągnięcia wymiernego celu, którym jest zysk (Jaworowski 2004).

Przedsiębiorczość może też być interpretowana jako zdolność do kreatywnego działania przy uwzględnianiu takich czynników, jak: poziom wiedzy fachowej ludności wiejskiej, środki finansowe na szerzenie postępu ekonomiczno-organizacyjnego, stan infrastruktury wiejskiej, możliwość pozyskania kapitału. Przedsiębiorczość jest więc rozumiana w różnorodny sposób i dotyczy zarówno podmiotów zbiorowych jak i indywidualnych. W ogólnym ujęciu przedsiębiorczość można określić jako całokształt indywidualnych i zbiorowych działań przełamujących istniejące wzorce gospodarowania. Przedsiębiorczość to z jednej strony umiejętne dostosowanie do istniejących warunków, z drugiej strony – podejmowanie działań w celu zmiany tych warunków w pożądanym kierunku. Oznacza to, że przedsiębiorczość wyróżnia się przede wszystkim funkcją, jaką pełni w przełamaniu barier poprawy efektywności gospodarowania.

Współcześnie przedsiębiorczość jest traktowana jako kategoria bardzo szeroka, obejmująca aspekty: ekonomiczne, psychologiczne, etyczne, kulturowe i wiele innych, niosąc ze sobą zupełnie nowe wartości, postawy, zachowania. Odnosi się nie tylko do działalności gospodarczej, ale też do wielu innych form aktywności ludzkiej, gdzie są wymagane: kreatywność, inicjatywa, intuicja, czyli jednym słowem – przedsiębiorczość. Staje się sposobem bycia nie tylko jednostek gospodarczych, lecz i innych uczestników gospodarki rynkowej: gospodarstw domowych, instytucji publicznych, administracyjnych, fundacji i innych. Sytuację taką wymusza rynek, który wymaga od jego uczestników przedsiębiorczej postawy (Jaworowski 2004). Według H. Podedwornego i H. Wnorowskiego (2001), bardziej szczegółowe definiowanie przedsiębiorczości możliwe jest przy uwzględnieniu różnych jej aspektów, a mianowicie:

- zachowań przedsiębiorczych: przedsiębiorczość żywiłowa, ewolucyjna, etyczna i systemowa,
- postaci przedsiębiorczości: wewnętrzna i zewnętrzna, indywidualna, zespołowa i zbiorowa,
- rodzajów przedsiębiorczości: rejestrowana i nierejestrowana;
- modeli własności: organizacyjne jednostki prywatne, państwowe i samorządu terytorialnego,
- miejsca realizacji przedsiębiorczości: gospodarka krajowa lub zagraniczna, gospodarka lokalna lub ponadlokalna; w odniesieniu do obszarów wiejskich: przedsiębiorczość rolnicza, pozarolnicza bezpośrednio związana z rolnictwem oraz przedsiębiorczość rolnicza niezwiązana bezpośrednio z rolnictwem,
- typów procesu przedsiębiorczości: typ przedsiębiorczości produkcyjnej, typ przedsiębiorczości handlowej, typ przedsiębiorczości usługowej,
- form organizacyjno-prawnych: przedsiębiorstwo, fundacje, stowarzyszenia.

Współczesne opinie na temat przedsiębiorczości również nie są jednolite, a jej propagatorzy różnie postrzegają jej istotę. Jednak ich wspólną cechą jest postrzeganie przedsiębiorczości jako usystematyzowanej i zaplanowanej działalności ukierunkowanej na uzyskanie konkretnie zamierzonych efektów. Jest ona podstawowym motorem wzrostu gospodarczego i katalizatorem działań rozwojowych.

Rola władz lokalnych w rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej

Zarówno wyniki badań, jak też obserwacja środowisk lokalnych pozwalają zwrócić uwagę na uzasadnienie poruszanej problematyki roli władz lokalnych w rozwoju przedsiębiorczości.

Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich rozwija się pod wpływem określonych czynników społecznych, ekonomicznych i politycznych, które oddziałują ze zmiennym natężeniem w czasie i przestrzeni. Mogą one działać jako stymulatory wzrostu gospodarczego lub jako element hamujący powstanie nowych podmiotów gospodarczych. Ze względu na zasięg oddziaływania można wyróżnić: czynniki o zasięgu międzynarodowym (np. polityka zagraniczna, położenie geopolityczne), krajowym (np. polityka fiskalna, stabilność gospodarcza), regionalnym oraz

lokalnym. Uwzględniając czynniki o znaczeniu regionalnym, wskazać należy ogromną rolę, jaką w rozwoju przedsiębiorczości odgrywa odpowiednio dostosowana infrastruktura techniczno-ekonomiczna. Istotne jest również położenie regionu względem krajowych oraz regionalnych ośrodków wzrostu gospodarczego. Dla obszarów wiejskich szczególnie ważne są czynniki o znaczeniu lokalnym (tab. 1). Do ich istotnych cech można zaliczyć: potencjał demograficzny, chłonność rynku lokalnego, dostępność zasobów kapitałowych, stan bezrobocia oraz tradycje w rozwoju prywatnych inicjatyw (Kamińska 2006).

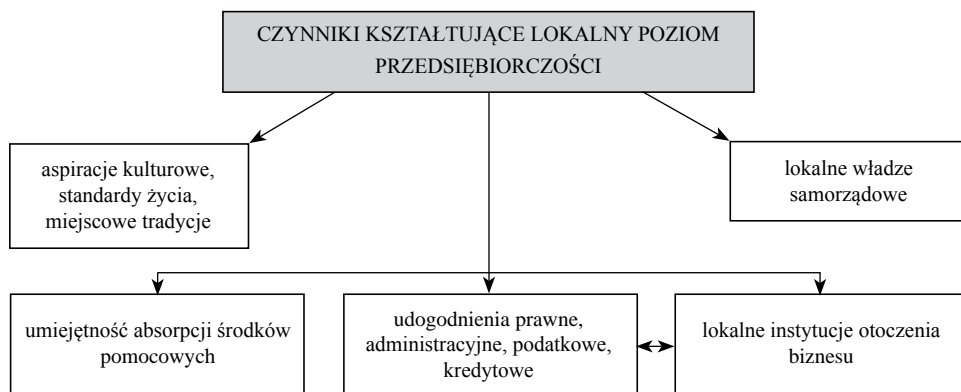
Tab. 1. Lokalne czynniki rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich

Zasięg oddziaływania	Wiodące czynniki
Lokalny	<ul style="list-style-type: none"> – potencjał demograficzny – lokalny rynek pracy – rozmiar bezrobocia – zasoby kapitałowe ludności – chłonność rynku – infrastruktura techniczna o znaczeniu lokalnym – stan środowiska przyrodniczego – aspiracje lokalnej społeczności – kompetencje i prężność samorządu lokalnego – instytucje wspierające biznes – tradycje rozwoju przedsiębiorczości

Źródło: Kamińska 2006, s. 52.

Rozwój przedsiębiorczości na poziomie lokalnym w dużym stopniu zależy od wzajemnego oddziaływania takich zmiennych, jak: aktywność władz samorządowych, atrakcyjność inwestycyjna gminy oraz postawy przedsiębiorcze mieszkańców wsi. Według K. Krajewskiego i J. Śliwy (2004), do czynników wpływających na poziom przedsiębiorczości o zasięgu lokalnym należy wymienić między innymi: aspiracje kulturowe, standardy życia, lokalne instytucje otoczenia biznesu, miejscowe tradycje, uzgodnienia administracyjne, prawne, podatkowe i kredytowe oraz umiejętność absorpcji środków pomocowych (ryc. 1).

Ryc. 1. Czynniki wpływające na poziom przedsiębiorczości o zasięgu lokalnym

Źródło: Krajewski, Śliwa 2004, s. 37.

Koniecznością jest taka reorientacja współczesnej polityki regionalnej, by możliwe było wspieranie lokalnych struktur gospodarczych. Struktury te powinny rozwijać się przede wszystkim na podstawie własnych zasobów ludnościowych i kapitałowych. Ponadto władze samorządowe powinny zapewnić odpowiednie warunki do rozwoju różnego rodzaju działalności gospodarczej na swoim terenie.

Pobudzanie przedsiębiorczości lokalnej jest jednym z podstawowych czynników kreujących rozwój gmin, powiatów i województw i powinno być priorytetem działania władz samorządowych wszystkich szczebli (Plawgo 2007). Przedsiębiorczość jest procesem innowacyjnego myślenia i podejmowania działalności gospodarczej przez osoby fizyczne na własny rachunek i ryzyko, dlatego też samorządy lokalne poprzez swoje działania powinny przede wszystkim zachęcać społeczność do podejmowania różnorodnych inicjatyw gospodarczych. W tym zakresie obowiązkiem samorządów jest realizacja działań sprzyjających wzrostowi aktywności gospodarczej przedsiębiorców poprzez między innymi: tworzenie i realizację lokalnych programów wsparcia, wyznaczanie kierunków rozwoju lokalnej działalności gospodarczej czy tworzenie i udostępnianie listy pożądaných rodzajów działalności, których rozwinięcie będzie dofinansowywane bądź w inny sposób wspierane przez władzę lokalną (Kamińska 2004).

Z punktu widzenia przedsiębiorczości ważnym, a nawet kluczowym czynnikiem jest innowacyjna postawa człowieka, od której w większości przypadków uzależnione są różnego rodzaju działania gospodarcze. Dlatego też mobilność społeczna w połączeniu z odpowiednią polityką samorządów lokalnych stanowi jeden z najważniejszych stymulatorów rozwoju gospodarczego przestrzeni wiejskiej. Dodatkowo intensywność oraz kierunki rozwoju lokalnego w dużym stopniu uzależnione są od specyfiki regionu oraz atmosfery, w jakiej przebiega życie społeczno-gospodarcze.

Należy podkreślić, że samorząd terytorialny stanowi płaszczyznę do realizacji nie tylko procesów gospodarczych, ale i rozumianych w szerokim ujęciu procesów społecznych. Odpowiednio wysoki poziom przedsiębiorczości lokalnej stanowi podstawowy czynnik rozwoju tych procesów. W wyniku dostosowania działalności jednostek samorządu terytorialnego do powszechnych standardów gospodarowania możliwe jest realistyczne kreowanie przestrzeni gospodarczej gminy w sposób zapewniający maksymalizację uzyskiwanych korzyści odbiorców usług przez podmioty gminne. Gmina jako podstawowa jednostka samorządu terytorialnego posiada szereg instrumentów umożliwiających swobodne modelowanie przestrzeni gospodarczo-społecznej jej podmiotowej wspólnoty samorządowej. W celu rozwoju społeczno-gospodarczego gminy zachodzi konieczność planowania, działania w odpowiednim horyzoncie czasowym, przy uwzględnieniu realnych potrzeb rynku. Ważnym zadaniem gminy jest wyznaczenie wizji jej rozwoju poprzez rozwój lokalnej przestrzeni społeczno-gospodarczej.

W obecnych społeczno-ekonomicznych warunkach ważną rolę w rozwoju przedsiębiorczości lokalnej odgrywa samorząd gminy. Jego zasadniczym zadaniem jest określenie strategii rozwoju gminy i włączanie się do prowadzenia, głównie przez samorząd województwa, polityki intraregionalnej. Polityka intraregionalna to oddolna, egzogeniczna aktywność społeczności regionalnych i lokalnych, reprezentowanych przez samorządy terytorialne (Waldziński 2005). Kompetencje struktur samorządowych są w tym wypadku skutkiem decentralizacji władzy, dzięki czemu mogą one (w ramach określonych przez prawo) samodzielnie kreować rozwój na poziomie planowania i realizacji własnej polityki gospodarczej. Tworząc strategię rozwoju gminy, samorząd uwzględnia takie cele, jak:

- podnoszenie poziomu konkurencyjności i rozwój przedsiębiorczości,
- pobudzanie aktywności gospodarczej,

- zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego z uwzględnieniem potrzeb przyszłych pokoleń,
- kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego.

Prowadzenie polityki intraregionalnej oznacza podejmowanie przez samorząd terytorialny działań pozyskiwania i łączenia środków finansowych: publicznych i prywatnych, w celu realizacji zadań z zakresu użyteczności publicznej, utrzymania i rozbudowy infrastruktury społecznej i technicznej o znaczeniu regionalnym i lokalnym, a także tworzenie warunków rozwoju gospodarczego, przeciwdziałanie bezrobociu oraz aktywizacja lokalnych i regionalnych rynków pracy. Przedsiębiorczość jest przede wszystkim postawą wobec życia. Aktywność obywateli w ich własnym środowisku jest głównym filarem społeczeństwa obywatelskiego. Z kolei gospodarka lokalna, tworząc niezależne od systemu władzy źródło wsparcia, przyczynia się do pobudzenia aktywności lokalnej (Ostaszewski 2005). Rozwój gospodarczy gminy powinien być dobrze wkomponowany w strategię makroekonomiczną. Dlatego samorząd musi poznać i zrozumieć specyficzne, miejscowe warunki znacznie lepiej niż odległe szczeble władzy państwowej. Rozwój gospodarczy na szczeblu lokalnym oznacza przyrost środków i możliwości, które pozwalają lokalnej władzy i mieszkańcom lepiej zaspokajać większą liczbę potrzeb na wyższym poziomie. Rozwój ten może też mieć szereg zagrożeń, na przykład może spowodować wzrost zanieczyszczeń albo zmienić sposób życia, który był ceniony przez mieszkańców i wpłynąć ujemnie na dotychczasowe dziedziny gospodarowania. Działania gminy powinny zmierzać w kierunku poszukiwania rozwiązań, które umacniałyby przedsiębiorstwa lokalne, nie naruszając jednocześnie równowagi na rynku. Wypracowanie odpowiednio korzystnej polityki gminy w tym zakresie jest trudne, wymaga dużej wiedzy i umiejętności praktycznych. W. Misiąg (2005) do czynników sprzyjających rozwojowi przedsiębiorczości w gminie zalicza:

- postawę i zaangażowanie lokalnych władz gminnych i samorządowych. Władze gminy powinny wykazywać dużą aktywność w kreowaniu działań mających na celu wszechstronne zaspokajanie potrzeb swoich mieszkańców;
- intensywność rozwoju otoczenia i możliwość otrzymania przez gminę zewnętrznego impulsu rozwojowego. Takim impulsem może być np. bliskość położenia dużej aglomeracji miejskiej, powstający duży zakład produkcyjny, położenie w strefie nadgranicznej, korzystne warunki klimatyczne i turystyczne;
- posiadanie kapitału i osobistych predyspozycji poszczególnych osób do bycia przedsiębiorcą;
- poziom infrastruktury technicznej, społecznej i organizacyjnej;
- stabilną politykę fiskalną państwa.

Władze gminy nie na wszystkie te czynniki mają wpływ, mogą jednak swoimi działaniami łagodzić negatywne skutki decyzji innych podmiotów oraz tworzyć przesłanki rozwoju przedsiębiorczości przez rozwój infrastruktury i systemu oświaty, w ramach którego kształci się młodzież do podejmowania pracy w różnych zawodach, programu przestrzennego zagospodarowania gminy, tworzenia korzystnych warunków do podejmowania przedsięwzięć inwestycyjnych przez podmioty gospodarcze spoza gminy i wielu innych. W tym celu należy rozważyć i ewentualnie uwzględnić następujące zasoby wynikające z zachowań racjonalnych ekonomicznie w gospodarce rynkowej (Ostrowski, Wąsowicz 2003):

- pozbywanie się przez gminę nierentownych przedsiębiorstw komunalnych (przez prywatyzację, likwidację, ogłoszenie upadłości);
- ograniczanie działalności gospodarczej do dziedzin, którymi nie mogą się zająć inne podmioty gospodarcze;

- tworzenie nowych przedsiębiorstw, gdy wynika to z potrzeb społeczności lokalnych, a potrzeb tych nie można zaspokoić w żaden inny sposób;
- unikanie prowadzenia działalności gospodarczej przez zakłady budżetowe, gdyż nie są one najbardziej efektywną formą prowadzenia działalności gospodarczej;
- unikanie preferowania niektórych podmiotów gospodarczych przez ulgi lub bezprzetargowy tryb zlecenia albo powierzania prac;
- unikanie fikcji gospodarczej powstającej przy preferowaniu podmiotów gospodarczych różnymi zwolnieniami, ulgami i zleceniami, które powodują, iż koszty ich działalności są zaniżone w stosunku do normalnego poziomu (ceny świadczonych usług mogą być zawyżone, wskutek czego nie można dobrze ocenić efektywności prowadzonej działalności).

Prowadzenie szeroko rozumianej działalności gospodarczej przez gminy może mieć zarówno pozytywne, jak i negatywne następstwa. Jej podejmowanie nie powinno prowadzić do naruszenia zasad konkurencji, ograniczającej możliwość rozwoju sektora prywatnego. Działalność gospodarcza gmin może pełnić funkcję regulatora liczby i jakości świadczonych usług. Podstawą świadczenia usług jest zapewnienie zachowania warunków konkurencyjności. Czynnikiem istotnie wpływającym na rozwój przedsiębiorczości jest polityka gminy w zakresie dostarczania i kontraktowania usług na lokalny rynek. Gmina jest pracodawcą, zleceniodawcą, klientem i inwestorem, dlatego wpływa na działalność firm prywatnych także poprzez swoje zachowanie w zakresie sprzedaży i zakupu towarów, zlecenie robót i kontraktowanie usług.

Władze gminy mogą prowadzić szeroką działalność dla rozwoju przedsiębiorczości poprzez reformatorskie działania skupione na własnej działalności gospodarczej i na podmiotach gospodarczych zarejestrowanych w gminie. Korzystając ze swoich kompetencji i środków finansowych, władze samorządowe mają bezpośredni wpływ na lokalne zjawiska gospodarcze i stymulują rozwój lokalnej przedsiębiorczości. Działalność ta powinna być wynikiem codziennych czynności i przyjętej w gminie polityki. Dodatkowo może obejmować szczególne działania mające na celu wspomaganie rozwoju przedsiębiorstw (np. zakładanie agencji zajmujących się promowaniem przedsiębiorczości). Ponadto władze gminy oprócz przyciągania dużych inwestorów z zewnątrz powinny czuć się odpowiedzialne za prowadzenie innych działań stwarzających dobre warunki do powstania i rozwoju firm lokalnych. Na obszarach wiejskich mamy do czynienia z występowaniem na szeroką skalę działań przedsiębiorczych w sferze agrobiznesu i potrzeby rozwoju przedsiębiorczości w powiązaniu ze zrównoważonym rozwojem (Kozuch 2002).

Wpływ samorządów lokalnych, szczególnie gminnych, na lokalną gospodarkę ma charakter wielowymiarowy, a instrumenty oddziaływania na nią dzieli się na: dochodowe i wydatkowe (Fedyszak-Radziejewska, Kłodziński 2002).

Do instrumentów dochodowych wspierających pozarolniczą działalność gospodarczą na obszarach wiejskich zalicza się instrumenty związane ze stosowaniem przez władze gminy wszelkiego rodzaju zwolnień i ulg w podatkach lokalnych oraz z odroczeniem, umarzeniem czy też zaniechaniem poboru podatków i opłat stanowiących dochody gminy. Obok zwolnień i ulg, już samo kształtowanie poziomu podatków i opłat stanowi o polityce wobec przedsiębiorczości. Stosowanie ulg w podatkach należy do najbardziej poprawnych politycznie sposobów wspierania przedsiębiorców i jest często proponowane przez radnych. Jednak wprowadzenie niższych stawek podatków zawsze uszczupla budżet samorządu, natomiast dla przedsiębiorcy może stanowić niewielki odsetek jego kosztów.

Wśród instrumentów wydatkowych najważniejszą grupę stanowią inwestycje infrastrukturalne. Zapewnienie dostępu do oczyszczalni ścieków, wodociągów, dróg dojazdowych i obwodnic należy do tych czynników, które mogą znacząco poprawić warunki prowadzenia

działalności gospodarczej przez firmy małe i duże. Wśród instrumentów, które ma do dyspozycji samorząd w przyciąganiu zewnętrznych inwestycji w relacji wpływu po stronie władz lokalnych i wagi dla inwestora, najwyżej oceniana jest infrastruktura techniczna, konkretna działka – jej lokalizacja, dostępność i możliwość uruchamiania zróżnicowanej działalności. Do instrumentów wydatkowych należą również instrumenty służące wspieraniu przedsięwzięć i instytucji otoczenia biznesu (np. tworzenie lub wspieranie działalności lokalnych ośrodków przedsiębiorczości, inkubatorów, funduszy poręczeniowych lub pożyczkowych) (Kamiński 2009). Jednakże część przedsiębiorców wiejskich potrzebuje innych impulsów rozwojowych: rzetelnej informacji, poprawy dostępu do kapitału oraz profesjonalnego doradztwa w tym zakresie.

Niezwykle trudno jest dokonać jednoznacznej oceny skuteczności instrumentów wspierania prywatnej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Ważne jest, aby przedsiębiorca, korzystając z usług wspierających, nabył przekonanie o własnych kompetencjach i zdolnościach organizacyjnych – inaczej uzależni się od instytucji wspierających.

Nowoczesne spojrzenie na funkcje lokalnego samorządu wskazuje, że ważnym zadaniem jest stworzenie warunków zaspokajania potrzeb mieszkańców. Potrzeby te mogą być rozumiane bardzo wąsko i sprowadzać się bezpośrednio do wymienionych w ustawach zadań administracyjnych lub szeroko i odnosić się do całokształtu spraw danego obszaru i mieszkających tam ludzi. Aktywne wspieranie rozwoju gospodarczego i przedsiębiorczości akceptuje ten drugi sposób rozumowania. Rozwój gospodarczy oznacza dla danego obszaru wzrost dochodów firm przy jednoczesnym wzroście zatrudnienia. Stymulowanie rozwoju gospodarczego i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich wymaga specyficznego podejścia, specyficzne bowiem są bariery i ograniczenia związane z jego rozwojem. Gruntowne zbadanie ograniczeń przedsiębiorczości i rozwoju gospodarczego jest z kolei ważne z punktu widzenia właściwego doboru instrumentów dla radzenia sobie z tymi ograniczeniami.

Ośrodki edukacyjne na obszarach wiejskich i kierunki doskonalenia ich oferty

Poziom wiedzy o ośrodkach edukacyjnych na obszarach wiejskich, roli edukacji w stymulowaniu wielofunkcyjnego rozwoju tych obszarów, jest stanowczo za niski. Autorka chce zainteresować tematyką edukacji i kształcenia na rzecz przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Podlasia, odzwierciedlały chociaż znikomo informacje o tych obszarach. Spojrzenie na edukację jest niezbędne z uwagi na rosnące zjawisko współzależności globalnej, która napędza rozwój ogólnospołeczny i pogłębia nierówności społeczno-gospodarcze pomiędzy krajami. To edukacja decyduje o procesach rozwoju jednostki i społeczeństwa a obok wzbogacenia wiedzy i doświadczenia jest czynnikiem konstytuującym jednostkę i stosunki między ludźmi, między grupami i między narodami. Szansą jest dążenie do rozwoju ludzkości w duchu tolerancji rasowej i społecznej, której celem jest dostrzeganie praw człowieka i likwidacja takich skutków, jak uprzedzenia, ubóstwo, alienacja czy wojny.

Współczesny model edukacji zakłada przede wszystkim: koncepcję edukacji przez całe życie, fundamentalność filarów edukacji oraz nowe wymagania i oczekiwania wobec nauczyciela.

Kształcenie ustawiczne (edukacja przez całe życie) jest kluczowe dla XXI wieku. Dziś nie można mówić, że człowiek zgromadzi w swojej młodości podstawowy zasób wiedzy, który wystarczy mu na całe życie. Szybka ewolucja świata wywołuje stałą potrzebę aktualizowania zasobu wiadomości. Zgodnie z koncepcją, że coraz więcej więzów łączy nas z innymi państwami, wszystkie rodzaje wiedzy przenikają się i wzbogacają wzajemnie. Edukacja powinna obejmować czas od dzieciństwa po kres życia, powinna być nieograniczona czasem i przestrzenią, przez co stać się wymiarem samego życia.

W rozwoju konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy i przedsiębiorczości edukacja osób pracujących na obszarach wiejskich Podlasia ma istotne znaczenie. Jedną z barier rozwoju regionu jest niski poziom wykształcenia, posiadanych kwalifikacji, umiejętności i wiedzy. Wiedza od niepamiętnych czasów zawsze leżała u podstaw kultury (Suchy 2010). Kształcenie się ludności wiejskiej jest koniecznością. Ludność rolnicza, wchodząc na rynek pracy lub rozwijając działalność gospodarczą w swoim regionie, musi zdawać sobie sprawę, że kwalifikacje i wykształcenie w coraz większym stopniu są towarem i że jakość siły roboczej zależy od wykształcenia. Ludzie poszerzają swoje horyzonty myślowe, lepiej rozumieją rygory gospodarki rynkowej. Są bardziej skłonni ponosić ryzyko zmian, lepiej potrafią wykorzystać pojawiające się możliwości rozwoju.

T. Jabłońska-Urbaniak (2010) uważa, że ważną rolę w uaktualnianiu i podnoszeniu poziomu wiedzy odgrywają:

- ośrodki doradztwa rolniczego,
- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa,
- izby rolnicze,
- urzędy gmin oraz inne ośrodki oświatowe i szkoleniowe.

Ośrodki te oprócz szkoleń i kursów edukacyjnych, obejmujących problematykę ekonomiczną, technologiczną, przedsiębiorczości powinny świadczyć pomoc potencjalnym beneficjentom w skutecznym pozyskaniu unijnych pieniędzy na rozwój działalności rolniczej i pozarolniczej.

Lokalna gospodarka z perspektywy samorządu ma również szereg odniesień do lokalnego systemu edukacji. Poziom kształcenia dzieci i młodzieży oraz sposoby podnoszenia kwalifikacji dorosłych mogą decydować o przyszłym charakterze obszarów wiejskich. Samorządy gminne mogą oczywiście uznać, że kształcenie dorosłych, obsługa rolników i członków ich rodzin leżą poza obszarem ich ustawowych kompetencji. Należy jednak pamiętać, że sprawa dotyczy niekiedy prawie połowy mieszkańców danej gminy i często efekty takiego zaniechania powrócą.

Szczególna rola edukacji polega na stymulowaniu wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich poprzez:

- wskazywanie alternatywnych źródeł dochodu i pobudzanie przedsiębiorców,
- kreowanie liderów wiejskich,
- udział w opracowaniu i wdrażaniu strategii rozwoju regionalnego czy lokalnego,
- przekazywanie informacji rynkowej i ekonomicznej dla rozwoju przedsiębiorczości (ceny, popyt, podaż, podatki itp.),
- pomoc w sporządzaniu biznesplanów i wniosków o uzyskanie dofinansowania z Unii Europejskiej.

W celu likwidacji luki edukacyjnej nie wystarczą reformy, polegające na wprowadzaniu w gimnazjum czy liceum nauki o przedsiębiorczości. Potrzebny jest szeroki program kształcenia ludności wiejskiej, w tym też kształcenia ustawicznego. Nieustanne doskonalenie posiadanych kwalifikacji ogólnych i zawodowych wpływa na zwiększenie efektywności przekładania zdobytej wiedzy na praktykę i przyczynia się do postępu rolniczego.

Perspektywiczne działania w zakresie kształcenia rolników, przedsiębiorców obszarów wiejskich Podlasia, powinny być nakierowane na organizację szkoleń zawodowych, mających na celu:

- poprawę zarządzania gospodarstwem rolnym, wzrost efektywności, opłacalności i jakości produkcji rolniczej, wskazanie możliwości zbytu produktów rolnych oraz korzystanie z funduszy strukturalnych,

- w odniesieniu do przedsiębiorców obszarów wiejskich: rzetelnej informacji ekonomicznej (cena, popyt, podaż, podatki, ZUS), dostępie do kapitału oraz profesjonalnego doradztwa w tym zakresie.

Działania te mogą być realizowane przez oferty edukacyjne w formie: kursów, seminariów, wystaw, pokazów, wyjazdów specjalistycznych i praktyk zawodowych.

Ważnym instrumentem w zakresie prowadzonego doradztwa zawodowego może być upowszechnianie kształcenia na odległość. Zwiększeniu dostępności do kształcenia ustawicznego rolników służyć powinno włączenie się w to działanie szeregu instytucji statutowo zajmujących się działalnością oświatową, takich jak szkoły rolnicze, centra kształcenia ustawicznego, ośrodki doradztwa rolniczego, zakłady doskonalenia zawodowego, ośrodki szkolenia i stowarzyszenia branżowe. Odgrywają one podwójną rolę w procesie wsparcia przedsiębiorczości. Z jednej strony mogą być samoistnym instrumentem wsparcia, pełniąc szereg funkcji edukacyjno-doradczych. Z drugiej strony spełniają funkcję ośrodków rozwoju lokalnego w danym środowisku wiejskim. Dzięki kształceniu ustawicznemu ludzie zdobywają dwie–trzy specjalności, są bardziej elastyczni kwalifikacyjnie, wzrasta ich mobilność zawodowa, łatwość przekwalifikowania się i w ten sposób mają zdecydowanie większe szanse na aktywne utrzymanie się na rynku pracy. Koncepcja kształcenia ustawicznego zyskuje przedsiębiorczy wydźwięk, będąc jednym z determinant jego rozwoju, które w centrum zainteresowania stawiają człowieka, jego działalność rozwojową i kreatywność.

Aby szkolenia w rolnictwie odzwierciedlały ekonomiczną i socjalną rzeczywistość tego sektora, należy uwzględnić możliwość powiązania w całość takich obszarów, jak: edukacja na wszystkich jej poziomach (od podstawowego do wyższego), badania naukowe, szkolenia wynikające z potrzeb zdobywania nowej wiedzy nieobjętej systemem edukacji. Wówczas obszary wiejskie będą atrakcyjnym miejscem życia i pracy.

Czynnikiem pozytywnie wpływającym na prywatyzację i demopolizację, transfer i komercjalizację technologii przedsiębiorczości i tworzenie nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich są różne typy ośrodków innowacji i przedsiębiorczości.

System edukacji jest lustrzanym odbiciem wartości dominujących w regionie i całym społeczeństwie. Dlatego rolnik i przedsiębiorca wiejski musi się uczyć przedsiębiorczości, gdyż na tle rozpatrywanych czynników produkcji, tj. ziemi, pracy i kapitału, przedsiębiorczość jest szczególną cechą, która scala różne niezbędne do gospodarowania elementy.

Przedsiębiorczość na terenach wiejskich Podlasia

Podlasie to region, w którym rolnictwo spełniało i spełnia nadal szczególną rolę. Poziom zatrudnienia w tym sektorze sięga aż 35,2% w stosunku do udziału pracujących ogółem, a wskaźnik ten jest jednym z najwyższych w Polsce. Natomiast odsetek ludności zamieszkałej na wsi to 38,6%. Gęstość zaludnienia na 1 km² w województwie podlaskim ogółem wynosi 59 osób, w tym na obszarach wiejskich – 26. Ponad 95% firm zarejestrowanych w województwie podlaskim znajduje się w rękach prywatnych, z czego zdecydowana większość jest w posiadaniu osób fizycznych. Wszystkie one kształtują rozwój gospodarczy regionu i wyznaczają potencjał wzrostu. Sektor prywatny działający w innych branżach niż rolnictwo zatrudnia wiele osób rezygnujących z pracy na roli. Podlasie posiada duże, nie w pełni wykorzystane zasoby leśne, które na wielu obszarach wiejskich są szansą pracy dla miejscowej ludności. Niezniszczone przemysłem naturalne środowisko Podlasia jest coraz większą atrakcją turystyczną dla mieszkańców miast. To tu można zobaczyć zabytki charakterystyczne dla Kresów Wschodnich, poznać historię regionalną oraz zachwycać się walorami przyrodniczymi niespotykanymi już w Europie.

Obecnie na obszarach wiejskich badanych gmin Podlasia większość osób prowadzących działalność pozarolniczą pracuje w branży usługowo-handlowej. Obok właścicieli sklepów spożywczych i przemysłowych grupę tę najczęściej tworzą usługodawcy prac remontowych związanych z modernizacją gospodarstwa, mechaniką pojazdową, usługami budowlanymi oraz osoby zajmujące się małą gastronomią, handlem obwoźnym i transportem. Przejawem efektywności gospodarczej obszarów wiejskich jest reaktywowanie lub budowa od podstaw działalności gospodarczej. Malowniczość krajobrazu i wspaniałe warunki naturalne Podlasia stwarzają także przedsiębiorczym mieszkańcom terenów wiejskich wyjątkowe predyspozycje do rozwijania agroturystyki. Mieszkańcy regionu coraz aktywniej włączają się również w wyrób produktów tradycyjnych. Zwiedzając uroczę zakątki, warto zwrócić uwagę na oferty lokalnych producentów (regionalny chleb, sękacz, wyroby mięsne). Wieś przestaje być wówczas postrzegana jedynie w swojej tradycyjnej roli – producenta żywności – a staje się miejscem świadczenia usług oraz działalności produkcyjno-handlowej. Gospodarka rynkowa, której nieodłącznymi atrybutami są: konkurencyjność, prywatna własność środków produkcji, ryzyko, pełna odpowiedzialność oraz swoboda w podejmowaniu decyzji, sprzyja rozwojowi przedsiębiorczości gospodarczej.

Warunkiem ożywienia rozwoju obszarów wiejskich jest kreowanie i pobudzenie przedsiębiorczości na wsi i w rolnictwie. Pozwoli to nie tylko na wzrost dochodów ludności wiejskiej, w tym rolniczej, ale także na polepszenie jakości życia, unowocześnienie warunków pracy. Ponadto przedsiębiorczość poprawia wizerunek gminy na zewnątrz (promocja gminy) (Zając 2004). W dywersyfikacji gospodarki wiejskiej, a więc jej wielofunkcyjnym rozwoju, słusznie upatruje się sposobu na rozwiązanie wielu problemów związanych z rozwojem obszarów wiejskich. Niezbędne jest wsparcie inicjatyw tworzących nowe miejsca pracy na obszarach wiejskich, zwłaszcza dla ludzi młodych, co przyniesie nie tylko pozytywne skutki ekonomiczne w postaci wzrostu popytu, ale także pożądane skutki społeczne (Wilkin 2006). Rozwój różnorodnych form aktywności w sektorach pozarolniczych wymaga pomocy ze strony państwa, stworzenia systemu intensywnego wspierania i warunków do rozwoju przedsiębiorczości.

Cel, zakres i wyniki badań

W świetle dużego znaczenia rozwoju przedsiębiorczości dla rozwoju obszarów wiejskich Podlasia w pracy jako cel postawiono: określenie barier i ograniczeń w rozwoju przedsiębiorczości oraz dokonanie ich klasyfikacji pod względem ważności, jak też kształcenia na rzecz przedsiębiorczości. Ważne jest też wskazanie instrumentów wspierających przedsiębiorczość stosowanych przez władze lokalne. W celu uzyskania materiałów źródłowych przeprowadzono badanie na terenie czterech wybranych gmin: Suchowola, Dąbrowa Białostocka, Nowy Dwór, Sidra. Dobór gmin był celowy, a kryterium celu stanowił charakter gminy (wiejska lub miejsko-wiejska) i stopień rozwoju przedsiębiorczości. Celem badania było poznanie opinii pracowników samorządowych gmin dotyczącej barier i szans rozwoju przedsiębiorczości w gminie (pierwszy wywiad) i przedsiębiorców (drugi wywiad). Pozwoliło ono ujawnić problemy stojące na drodze rozwoju przedsiębiorstw na obszarach wiejskich.

Badania przeprowadzono w pierwszym półroczu 2011 roku w wybranych gminach woj. podlaskiego. Objęto nimi 40 przedsiębiorców, 6 pracowników samorządu i 1 pracownicę rejonowego urzędu pracy. Doboru dokonano metodą celowo-losową. Niektórzy z przedsiębiorców byli ponadto współwłaścicielami gospodarstw rolnych. Narzędziem badawczym był kwestionariusz wywiadu, za pomocą którego przeprowadzono wywiad z zakresu rozwoju i kształcenia na rzecz przedsiębiorczości. Badaniom poddano między innymi zasadność możliwości rozwoju przedsiębiorczości obszarów wiejskich, z uwzględnieniem barier i szans rozwoju.

Do opracowania zebranych materiałów zastosowano metodę opisową, którą wykorzystano do interpretacji wyników, metodę porównawczą wykorzystano do porównania otrzymanych wyników w poszczególnych gminach.

Analizę szans i ograniczeń rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w wybranych gminach Podlasia przeprowadzono na podstawie badania stosowanych przez władze lokalne instrumentów wspierających ten rozwój oraz określając bariery rozwoju przedsiębiorczości (klasyfikowano je według ważności wskazań przez przedsiębiorców). Dane uzyskane od przedsiębiorców skonfrontowano z opiniami i wypowiedziami pracowników badanych gmin.

Specyfika terenów wiejskich Podlasia uzasadnia potrzebę rozwoju różnych kierunków działalności gospodarczej. Jednym z nich jest drobna przedsiębiorczość, mająca w tym regionie trwałe miejsce w strukturze dochodów ludności wiejskiej. Dalszy rozwój przedsiębiorczości wymaga jednak aktywnych działań ze strony samorządów lokalnych – władz gminy, powiatu, jak też samych mieszkańców obszarów wiejskich. Władze gminy mogą stosować różne instrumenty wspierające rozwój przedsiębiorczości.

Osoby prowadzące działalność gospodarczą na obszarach wiejskich aktywnie uczestniczą nie tylko w prowadzeniu gospodarstw rolnych, ale również w życiu społecznym wsi. Ich rola w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich jest duża. Dlatego też poznanie ich opinii na temat barier i możliwości rozwoju przedsiębiorczości jest niezwykle istotne.

Realizując badania wśród przedsiębiorców (I wywiad) i przedstawicieli gmin (II wywiad) wybranych gmin Podlasia, w kwestionariuszu ankiety zawarto pytania pozwalające określić:

- rodzaj i okres prowadzenia działalności,
- wiek i wykształcenie badanych przedsiębiorców,
- bariery, na które napotyka przedsiębiorca na terenie gminy,
- oczekiwania wobec państwa i gminy w zakresie pomocy przy prowadzeniu działalności gospodarczej,
- ograniczenia i możliwości w rozwoju przedsiębiorczości terenów wiejskich,
- klasyfikacja szans i ograniczeń w rozwoju przedsiębiorczości wg jej istotności,
- kierunki doskonalenia oferty edukacyjnej na obszarach wiejskich,
- potencjalne korzyści dla gminy – z tytułu powstania nowych przedsiębiorstw.

Średnia wieku badanych przedsiębiorców wynosiła 36,8 lat. Najwięcej, bo 59,6% z nich, miało wykształcenie średnie, 36,2% – wykształcenie zawodowe, a 4,2% – wykształcenie wyższe. Powyżej 5 lat działalność prowadziło 35% badanych, w tym 43,8% prowadziło działalność usługową, 38,7% – handlową, a jedynie 5,2% – w zakresie przetwórstwa. Inne rodzaje działalności prowadziło 12,3% ankietowanych.

Za główne przyczyny hamujące rozwój przedsiębiorczości obszarów wiejskich uznano: brak finansów i kapitału obrotowego (61,3%), wiedzy (11,2%), warunków na wsi (13,1%), wizji i perspektyw na rozwój przedsiębiorczości (26,9%), niedostatek zamówień i trudności w zdobywaniu nowych rynków (23,7%), nieprecyzyjne przepisy krajowe i unijne (41,8%) oraz brak odwagi i pomysłu (5,6%).

Wskazane przez przedstawicieli gmin ograniczenia w rozwoju przedsiębiorczości terenów wiejskich to zbyt ubogie społeczeństwo (75%), podatki (50%) i brak inwestorów z zewnątrz (50%). Jeżeli chodzi o możliwości, wskazano głównie walory przyrodniczo-turystyczne, sprzyjające rozwojowi turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki (75%). W klasyfikacji ważności barier według struktury wskazań większości przedsiębiorców uplasowały się jako najistotniejsze: wadliwy system podatkowy i kredytowy oraz zasoby kapitałów. Najmniej przedsiębiorców wskazało na brak odwagi, pomysłowości, strategii w działaniu, brak warunków na obszarach wiejskich, jednocześnie klasyfikując te bariery jako najmniej istotne.

Wśród oczekiwań względem państwa oraz gmin dotyczących pomocy w prowadzeniu działalności gospodarczej najistotniejszym dla respondentów jest dostęp do kredytów preferencyjnych (72%), zwolnienie z opłat i ulgi podatkowe (15%).

Natomiast do barier zaliczono kolejno: brak wizji rozwoju (75%), wysokie podatki i opłaty lokalne (18%), brak współpracy między władzami samorządowymi a przedsiębiorcami (6%).

Rozwój przedsiębiorczości na terenie gminy przynosi społeczności lokalnej korzyści gospodarcze i społeczne. Ankietowani proponowali wprowadzić istotne zmiany w strategiach rozwoju gminy przy współdziałaniu inwestorów krajowych i zagranicznych, co przyczyniłoby się do pozyskania nowych miejsc pracy (72%), poprawy warunków życia mieszkańców (15%), zmniejszenia emigracji do innych krajów (11%). Ponadto proponowano rozszerzyć programy kształcenia ludności wiejskiej dla rolników i dla przedsiębiorców obszarów wiejskich.

O rozwoju przedsiębiorczości na terenach wiejskich decyduje sytuacja finansowa ich mieszkańców. Przedsiębiorcy widzą potrzebę utworzenia małych zakładów przemysłowych typu przetwórstwo warzyw i owoców (głównie w gminach miejsko-wiejskich – Suchowola, Dąbrowa Białostocka) oraz punktów skupu płodów rolnych (gminy wiejskie – Nowy Dwór, Sidra).

Przedsiębiorcy uważali, że działania, które należałoby podjąć, by wesprzeć przedsiębiorczość, to: dalsza rozbudowa infrastruktury oraz propagowanie regionu przez promocję gminy i zmianę wizerunku wsi w aspekcie podnoszenia jej walorów estetycznych i higienicznych, ponadto wykorzystanie kreatywności, umiejętności i sprawności miejscowego oraz zewnętrznego przedsiębiorcy wiejskiego, którym może być miejscowy właściciel gospodarstwa rolnego, wprowadzający nowe formy aktywności gospodarczej. Istnieje konieczność podjęcia szerokich interdyscyplinarnych działań mających na celu rozwój edukacji na obszarach wiejskich. Mieszkańcy wsi wówczas będą mieli szansę na konkurowanie bez kompleksów zarówno na krajowym rynku pracy, jak i na rynkach zagranicznych. Należy przekazać więcej kompetencji samorządom, aby mieszkańcy mieli możliwość decydowania o rozwoju społeczności lokalnej, w której żyją na co dzień. Taka decentralizacja przyczyni się do sprawniejszego działania samorządu terytorialnego, zwiększenia konkurencyjności regionów na poziomie ogólnokrajowym oraz wzrostu gospodarczego.

Władze gminne stosowały instrumenty wspierające rozwój przedsiębiorczości. Według większości przedsiębiorców prowadzono prace związane z budową infrastruktury technicznej (kanalizacja, wodociąg, drogi) oraz przeznaczono środki na ochronę środowiska, walkę z bezrobociem, rozwój turystyki, a także organizowano doradztwo i szkolenia.

Dyskusja i podsumowanie

Rozwijanie przedsiębiorczości na wsi w gminach Podlasia, w których przeprowadzono badanie, jest podstawowym warunkiem ożywienia rozwoju i wielofunkcyjnego zagospodarowania znajdujących się w nich obszarów wiejskich. Przypada to w udziale ludziom aktywnym, solidaryzującym się ze środowiskiem lokalnym i akceptującym w pełni kulturę wiejską. Wieś obok produkcji żywności jest dobrym miejscem do życia (funkcja mieszkaniowa), miejscem wypoczynku (różnorodne formy turystyki), miejscem ochrony naturalnego środowiska, ochrony tożsamości i kultury narodowej, jak też miejscem prowadzenia różnorodnej działalności gospodarczej (nowe możliwości wynikające z nowoczesnych technik pracy na odległość i obniżenia kosztów transportu). Przedsiębiorczość nie zawsze jest cudownym środkiem, rozwiązującym od ręki wszystkie problemy występujące na obszarach wiejskich. Wspomniane zmiany nie występują z dnia na dzień, nie obejmą też wszystkich mieszkańców obszarów wiejskich.

Mimo to jest ona działalnością, która kompleksowo ogranicza wiele negatywnych zjawisk, wpływających na standard życia na wsi i niszczących poczucie komfortu oraz bezpieczeństwa jej mieszkańców.

Istotne znaczenie w rozwoju przedsiębiorczości na wsi podlaskiej ma działalność władz gminnych, a także postawy samych przedsiębiorców. Rozwój zrównoważony gminy pociąga za sobą konieczność ożywienia przedsiębiorczości na terenach wiejskich. Tworzenie nowych firm i rozbudowa istniejących odbywają się przez powielanie dotychczasowych sposobów działań innych przedsiębiorców lub wprowadzanie innowacji. Pozytywne skutki prowadzenia działalności na własny rachunek przez ludność wiejską są wielorakie. Jednym z ważniejszych jest kwestia materialna – osiągnięcie dochodu lub zysku, bowiem praca na swoim umożliwia widoczne polepszenie warunków materialnych rodzin wiejskich, rolników oraz osób niezwiązanych z rolnictwem. Wzrost dochodów mieszkańców wsi to także realne polepszenie się standardu i jakości ich życia, sprzyjające redukcji napięć wewnątrzrodzinnych i sytuacji konfliktowych, gdyż większe dochody wiążą się z poprawą psychicznej kondycji ludności wiejskiej. Wyższe dochody stymulują zwiększenie konsumpcji, powodują także ożywienie lokalnych rynków zbytu oraz zwiększenie siły nabywczej ich mieszkańców. Wszystko to sprzyja pojawieniu się koniunktury i dalszej poprawie warunków bytowych obszarów wiejskich. Skutek konsumpcyjny to zapewnienie materialnego bytu najbliższymi. Natomiast skutki pozamaterialne wiążą się z osobowościami podejmującymi działania przedsiębiorcze i środowiskiem, w którym żyją.

Na obszarach wiejskich objętych badaniem gmin Podlasia występuje niedostatek postaw przedsiębiorczych. Organy władzy lokalnej i organizacje edukacyjne oraz kształcenia ustawicznego mogą stymulować przedsiębiorczość poprzez modyfikację i rozwój systemu kształcenia się młodzieży i dorosłych.

Kluczowe w nowej koncepcji kształcenia są:

- stały i szybko postępujący rozwój nauki, kultury, techniki i informacji, który stawia przed współczesną szkołą nowe, coraz ambitniejsze zadania,
- edukacja przez całe życie (kształcenie ustawiczne), której podstawą są cztery filary: uczyć się, aby wiedzieć, uczyć się, aby działać, uczyć się, aby żyć wspólnie, uczyć się, aby być.

Kształcenie jest drogą do wzbogacania materialnego i duchowego człowieka, do ukształtowania jego racjonalistycznej orientacji życiowej. Wyposażone w odpowiednie instrumentarium, organizacje lokalne mogą wypełnić ogromną lukę w pokonywaniu barier w zdobywaniu wiedzy, informacji, mogą też świadczyć bardziej rozbudowane i zaawansowane usługi przyczyniające się do rozwoju terenów wiejskich.

Aktywizacja zawodowa ludności wsi jest warunkiem modernizacji rolnictwa. Tworzenie nowych miejsc pracy na terenach wiejskich Podlasia sprzyja uwalnianiu siły roboczej zaangażowanej w rolnictwie i podnoszeniu jej wydajności. Zapobiega zatem bezrobociu i migracji ludności wiejskiej do miast. Pojawienie się nowych funkcji obszarów wiejskich umożliwi stopniowe przekwalifikowanie ich mieszkańców, dzięki czemu będą oni bardziej konkurencyjni na rynku pracy. Funkcje te poprawiają jednocześnie szanse życiowe ludności obszarów wiejskich i możliwości uzyskania dodatkowego źródła dochodu poprzez podjęcie inicjatyw gospodarczych. Znane powiedzenie: „Myśl globalnie, a działaj lokalnie” jest dobrą receptą na dalszy rozwój polskiej wsi.

Literatura

1. Adamczyk W., 2006, *Przedsiębiorczość: próba systematyki*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań.
2. Bocian A.F., 2010, *Ekonomia – polityka – etyka*, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
3. Brodziński Z., 2004, *Przedsiębiorczość jako czynnik rozwoju wiejskich obszarów problemowych oraz małych i średnich miast dotkniętych bezrobociem strukturalnym*, Wyd. OROW Olsztyn, Olsztyn 2004.
4. Chmielak A., Pławgo B., 2005, *Przedsiębiorczość jako czynnik rozwoju regionu*, Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży, Łomża.
5. Chmielak A., Pławgo B., 2006, *Uwarunkowania rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) [w:] Podlasie – kierunki zmian*, A.F. Bocian (red.), Wyd. Fundacji Promocji Rozwoju Podlasia, Białystok.
6. Chmieliński P., 2006, *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – stan i perspektywy rozwoju*, Wyd. Ministerstwo Rozwoju Wsi i Rolnictwa, Warszawa.
7. Fedyszak-Radziejewska B., Kłodziński M., 2002, *Przedsiębiorczość wiejska w Polsce i w krajach Unii Europejskiej*, Wyd. IRWiR PAN, Warszawa.
8. Gawęł A., 2007, *Ekonomiczne determinanty przedsiębiorczości*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań.
9. Gruszecki T., 2009, *Bankructwa przedsiębiorstw. Wybrane aspekty instytucjonalne*, Wyd. SGM.
10. Gutkowska K., 2009, *Rozwój przedsiębiorczości wiejskiej w perspektywie z Unią Europejską*, Wyd. SGGW w Warszawie, Warszawa.
11. GUS, 2005, *Mały rocznik statystyczny*, Warszawa.
12. <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl> (odczyt: 26.02.2011).
13. <http://pl.wikipedia.org/wiki/przedsi./> (odczyt: 30.06.2011).
14. Halamska M., 2002, *Przedsiębiorczość, przedsiębiorcy [w:] Przedsiębiorczość wiejska w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, M. Kłodziński (red.), IRWiR PAN, Warszawa.
15. Horodeński R., Sadowska-Snarska C., 2010, *Uwarunkowania rynku pracy w Polsce. Aspekty regionalne*, Wyd. WSE w Białymstoku, Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.
16. Jabłońska-Urbaniak T., 2010, *Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce*, Wyd. MRiRW, Warszawa.
17. Jaworowski P., 2004, *Wybrane problemy przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, Wyd. UMK, Toruń.
18. Kamińska W., 2004, *Kształtowanie się pozarolniczej indywidualnej działalności gospodarczej w Polsce*, Wyd. IGIAS PAN, Kielce.
19. Kamińska W., 2006, *Pozarolnicza indywidualna działalność gospodarcza w Polsce*, Wyd. IGI PAN Warszawa.
20. Kamiński R., 2009, *Stymulowanie rozwoju gospodarczego*, Wyd. Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej.
21. Kapusta F., 2006, *Przedsiębiorczość. Teoria i praktyka*, Wyd. Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości w Poznaniu, Poznań.
22. Kożuch A., 2002, *Rozwój obszarów wiejskich. Teoria i praktyka*, Wyd. AP w Siedlcach, Siedlce.
23. Krajewski K., Śliwa J., 2004, *Lokalna przedsiębiorczość w Polsce. Uwarunkowania rozwoju*, Wyd. Naukowe Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
24. Landes D.S., 2000, *Bogactwo i nędza narodów*, Wyd. „Muza”, Warszawa.
25. Lichtarski J., 2003, *Podstawy nauki o przedsiębiorstwie*, Wyd. AE im. Oskarego Langego we Wrocławiu, Wrocław.
26. Misiąg W., 2005, *Wspieranie przedsiębiorczości przez samorząd terytorialny*, Wyd. Polskiej Fundacji Promocji i Rozwoju Małych i Średnich Przedsiębiorstw, Warszawa.
27. Ostaszewski J., 2005, *Podstawowe determinanty rozwoju przedsiębiorczości*, Wyd. UW, Warszawa.
28. Ostrowski T., Wąsowicz K., 2003, *Przedsiębiorczość komunalna*, Wyd. Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Kraków.
29. Piecuch T., 2010, *Przedsiębiorczość. Podstawy teoretyczne*, Wyd. CH. Beck, Warszawa.

30. Popławski T., Truszkowska J., 2010, *Kapitał ludzki i społeczny w procesie kształcenia ustawicznego w świetle badań* [w:] *Rola kształcenia ustawicznego w kreowaniu przedsiębiorczości na terenie subregionu łomżyńskiego*, Z. Piotrowski (red.), Wyd. WSZiP im. Bogdana Jańskiego, Łomża.
31. Pławgo B., 2007, *Samorząd w procesie rozwoju regionów Polski Wschodniej*, Wyd. WSAP w Białymstoku, Białystok.
32. Podedworny H., Wnorowski H., 2001, *Gospodarka rolno-żywnościowa Podlasia wobec wyzwań przyszłości*, Wyd. WSE w Białymstoku, Białystok.
33. Siekierski J., 2003, *Behawioralne aspekty zachowań aktywizujących w gospodarce rynkowej*, Wyd. AR, Szczecin.
34. Schumpeter J., 1960, *Teoria rozwoju gospodarczego*, PWN, Warszawa.
35. *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 2006.
36. Suchy S., 2010, *Edukacja dorosłych pracowników i bezrobotnych*, Wyd. Difin, Warszawa.
37. Targalski J., 2003, *Przedsiębiorczość i zarządzanie*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa.
38. Waldziński D., 2005, *Polityka regionalna w Polsce w procesie przemian kulturowo-cywilizacyjnych*, Wyd. WSiIZ Olsztyn.
39. Wierzbicki B., 2005, *Przedsiębiorczość pozarolnicza a zrównoważony rozwój obszarów wiejskich*, Wyd. Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Warszawa.
40. Wilkin J., 2006, *Polska strategia w procesie polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich*, Wyd. Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa, Warszawa.
41. Zając D., 2004, *Mała i średnia przedsiębiorczość w rozwoju obszarów wiejskich*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.

Entrepreneurship versus education in rural areas in Podlasie region

Contemporary entrepreneurship can be described in terms of high competition, globalization and rapid pace of change. The ability to meet expectations followed by global changes depends on the level of society economic awareness and the enterprising skills. The basic feature of the rural entrepreneurship is the vast context of its circumstances, especially close relations with the locals. However, the most important element influencing entrepreneurial activities is a person. The person with his intellect and creativity allows new solutions to be created. Another factor, which also influences entrepreneurship, is the condition of the environment. For the region, where the entrepreneurship development should play an important role, the education should be a starting point. Regional promotion of the entrepreneurial spirit and competence in education process is the basis of the promotion of entrepreneurial attitude towards educating individuals, social structures and organizations. Entrepreneurship is becoming a stabilizing factor that improves material situation of farmers and villagers resulting from initiating new economic activities both agricultural and non-agricultural. There is a need to stimulate and support the companies in rural areas. The aim of this article is to present the conditions and directions of development as well as to determine the opportunities and threats of entrepreneurship development with reference to education in rural areas in Podlasie region.